

Dávid Gyula

Sütő András hagyatéka félszáz év távolából

Sütő András székelyudvarhelyi szobra felállításának mostani, tizedik évfordulóján több mint ötven évvel ezelőtt megjelent könyve, hagyatékának egy meghatározó alkotása, az *Anyám könnyű álmot ígér* mai olvasatát és minékünk szóló üzenetét szeretném továbbítani az ünnepi megemlékezésre egybesereglett hallgatóságnak. Arról a művéről beszélek tehát, amely neves irodalomtudósok szerint korszakváltó jelentőségű volt az 1960/1970-es évek fordulóján, nemcsak az ő író pályáján, de egész nemzedékünk világszemléletét illetően is. S azt az üzenetet próbálnám meg közvetíteni ez alkalommal, amely kisebbségi magyarságunk mai helyzetében – egy teljesen más történelmi, társadalmi és morális helyzetben – megítélésem szerint nem kevésbé fontos, mint fél évszázaddal ezelőtt.

Többes szám első személyben beszélek, mert magamról is beszélek. Arról a nemzedékről, amelyik tudatosodó kamaszfejjel élte végig a második világháborút, és annak bennünket ismét kisebbségivé visszavetett történéseit. Akkoriban sokaknak, és sokszor személyes élményként kellett átélnünk és feldolgoznunk a vérzivatarban elembertelendett ember által elkövetett borzalmakat, s ezért tűnt ígéretesnek sokunk számára egy olyan ideológia, amelyik az ember és ember közötti

egyenlőséget festette fel a jövő égboltjára, s a fajgyűlölet eltörlését ígérte nemzetek és nemzetek között.

A „fényes szelek” nemzedéke voltunk, s mivel a háború utáni első, újra csak kisebbségi években ott volt a hatalomba berendezkedő román állam részéről a – ma már tudjuk, a küszöbön álló békeszerződésre kacsintva megadott – megannyi kisebbségi megvalósítás, a Bolyai Egyetemtől a csángómagyar iskolahálózatig, s ott volt másfelől az előttünk járók által ajánlott szocializmus mint eszme és megvalósítható ígéret, ennek lelkes híveivé szegődtünk. Hogy a megvalósítás áldozatokkal jár, azt nemcsak hittük, de hirdettük is. Hiszen az útnak, amelynek nekivágtunk, abban az időben nem volt alternatívája.

Sütő András is ennek a nemzedéknek a sodrásában bontott szárnyat, és lett a fiatal írók között az élen járók egyike. Az iskolapadból még jóformán ki se lépve szegődött „az acélhegyű ördög” szolgálatába – lett újságíró. Íróként pedig, pályája első éveiben, a hivatalossá lett ideológiát igazoló történetek köré építette a falu világát oly sok színnel megelevenítő elbeszéléseit, színdarabjait.

Aztán egész Európát megrázó történelmi vihar következett: a Sztálin halála utáni „olvadás”, az erőszakos szocia-

lizmus-építés embertelenségeit nyíltan feltáró önkritika éve. A mi számunkra pedig a figyelmeztetés: el kell indulni egy új úton: a hittől az eszméletig.

Sütő András fölött sem vonult el nyomtalanul a „tisztító vihar” – egy, még 1956 szeptemberében született önvallomásában erről így vallott: „Sok győzelemről írtam, a magam módján sok földre vert kisember győztes felemelkedését s »elindulását« dicsértem ámuló szavakkal, a kommunizmus felé dübörgő kornak kijáró kalaplevevéssel. (...) Hamisnak bizonyult kinyilatkoztatások az én szememre is hályogot vetettek. (...) Nem bocsátom meg magamnak, mert sok keserves tapasztalat árán tanultam meg, hogy az emberi lélek, melyre hatni akarunk, nem kísérleti nyúl, sem tengeri malac. (...) Az író azonban önvizsgálat nélkül nem mehet előbbre. Ez az önvizsgálat pedig elkerülhetetlenné teszi a beismerést: ott is lantosok voltunk, ahol kritikusoknak kellett volna lennünk. Részesei voltunk sok győzelemnek. De részesei voltunk az elhallgatásnak is a »kényes kérdésekben«. »Mert növeli, ki elfödi a bajt«, s ahogy visszapillantok az elmúlt esztendőkre, sok megíratlan fájdalom sötétlik elém számon kérően...” (*Lantosok és kritikusok*. In: *Irodalmi évkönyv*, 1957. ÁIMK, Bukarest, 1957. 112.)

1956 reményeit azonban a szovjet fegyverek védelmében bekövetkezett visszarendeződés törte derékba. A magyar forradalom leverését követő romániai megtorlás éveiben sokunknak az útja vezetett a börtönbe, s még többeknek jutott ki a meghurcoltatás, intézményeinkre pedig, a Bolyai Egyetem után középiskoláinkra is valamiféle „nacionalista szellemiség” vád-

jával indokolt fokozatos felszámolás. Az önvizsgálatot pedig, amelyre Sütő András a fent idézettekben utalt, a szabadlábbon maradtak torkára fojtotta az ismét kíméletlenné vált cenzúra.

Egy újabb, ezúttal belső változásnak kellett eljőnie az 1960-as évek derekán, hogy ismét elkövetkezzen a szókimondó önvizsgálat ideje. Hogy ez ismét csak ideig-óráig való lesz, hogy a könnyítések az új diktátor csak hatalmának megszilárdítása érdekében szánta rá magát, azt akkor sokan nem láttuk.

Sütő András maga is ezekben az években, a hatvanas évek elején kezd ismét szabadabban szólni. Ekkoriban kezdi el számba venni, hogy mi mindent kell a „szocializmus építésének” első időszakáról elmondania. Ekkor írja meg a *Félrejáró Salamont*, az újítás megszállottjából kulákká tett és meghurcolt hősével, s haza-hazalátogatva ekkoriban kezdenek jegyzetké formálódni szülőfaluja kálváriás történetei. Néhány belőlük meg is jelenik a lapokban. Aztán a teljes mű, az *Anyám könnyű álmot ígér* – egy, a szókimondásra kedvezőbb pillanatban, 1970-ben.

Ennek a műfaja irodalmár körökben is sok találgatásra adott alkalmat. Ebbe most nem mennék bele, s valamiféle meghatározást ezúttal megkerülve azt mondanám: az újratalálkozás könyve. Visszatérés a szülőfaluba, a mezőségi Pusztakamarásra, a család, a falusfelek, gyermekkori emlékek, közelmúltbeli és jelenkori gondok közé.

Sütő András szülőfaluja egy kétszeresen kisebbségi, mert szórványlétre kárhoztatott közösség, a „Holt-tenger” része. Történetét az innen elszármazott fiú a könyvben a 13. századig követi

vissza, török- és tatárjáráson, reformáción és ellenreformáción keresztül, az első kisebbségi korszakig, a temetők fejfái által is őrzött múltba, a megfogyatkozás, a beolvadás, a fokozatos anyanyelv- és nemzettudat-vesztés folyamatába. A könyv jelenében, a hazatérő író gyermek- és ifjúkori emlékeiben megannyi szívszorító története elevenedik meg ennek a némán elviselt sorstragédiának. S aki ma olvassa, osztozni kénytelen Sütő fél évszázaddal ezelőtti aggodalmában.

A szülőfalujába hazalátogató író másik tapasztalata az, ahogyan a kommunista berendezkedés alig másfél évtizedében erre a közösségre is rászakad a még megőrzött hagyományokon is keresztülgázoló kollektív rendszerépítés. Ami a könyvben megírva Pusztakamaráson történik, az a rombolás országos (sőt az egész „szocialista tábor”-nak nevezett Kelet- és Közép-Európa) sorstörténete. Idegenből jött vezetőkkel, akiknek számára egyetlen mérték létezik: a felülről jövő utasítás maradéktalan végrehajtása. „Nem kellett volna csinálni, de akkor helyes volt” – érvel Sütő egyik történetében a rajoni kiküldött. S az egzisztenciájuk maradékát önvédelemből akár még önbecsülésüket is feladók indoklása: „Ha valamivel nem értünk egyet, azt ajánlatos kétszer is végrehajtani.”

A *Félrejáró Salamon* alapjául szolgáló történet most személyhez – Sütő András édesapjához – kötődik, akit nem csak kulákká tettek, de akinek a házat is elfoglalták. Az *Anyám könnyű álmot ígér*ben persze édesanyja akkori levelének és édesapja mindenféle – a visszaemlékezésekbe beiktatott – kérvényeinek, folyamodványainak a szövege kapcsán ez is felidéződik, s

a kommentár: „Már nem is az a baj, amiben benne vagyunk, hanem amit föltételeznek rólunk.”

A könyvben erről az alávettetségről megannyi további történet is szól, s tanúskodik, már-már folklorizálódva, feloldozást kínáló csattanóra kihegyezve, mint a mesében. Ez a feloldozás azonban csak szubjektív – nem változtat azon, hogy közben végzetesen szétverődött az a belső rend, amely évszázadok megpróbáltatásain átsegítette, megtartotta ezt – és nem csak ezt – a közösséget. A kollektivizálás időszakában, aki tehetett, elhagyta a küszködő falut, aki pedig maradt, az meghajtotta fejét az erőszak előtt.

Az *Anyám könnyű álmot ígér* írói epilógusában van egy párbeszéd a búcsúzó fiú és szülei között:

„– Mit hozzak Bukarestből? – kérdelem apámat, hogy induljak valami képpen.

– Semmit, fiam. Levegőt!

– Frisset – igazodik anyám a kívánsághoz.”

A várt és remélt levegő helyett azonban a pozíciójában magát már biztonságba érző Diktátor alig másfél évvel az *Anyám könnyű álmot ígér* megjelenése után a hírheft „mangáliai beszéd”-del ismét visszafordította a rövid időre valóban létező és sokak által tartósnak remélt enyhülést. Sütő András pályáivét azonban ekkor már nem lehetett visszafordítani: írói pályáján elkövetkezett a példázatokban szólás korszaka a már kipróbált drámai műfajban: az *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, a *Csillag a máglyán*, a *Káin és Ábel*, a *szúzai menyegző*, a *Perzsák*, az *Álomkommandó*, az *Advent a Hargitán*, Michael Kolhaas, Apáczai Csere János, Szervét Mihály és

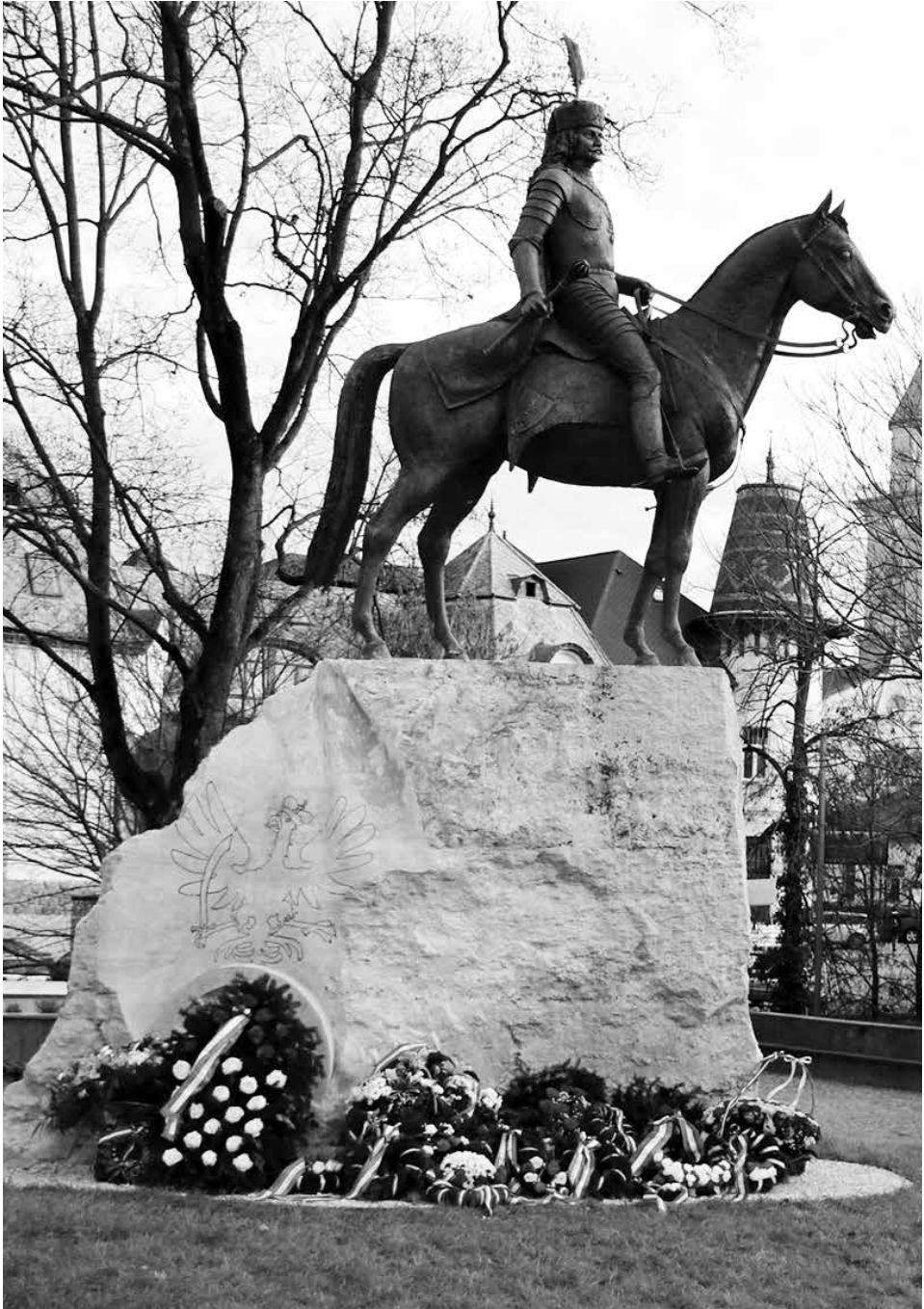
a többiek élete-halála példáján keresztül megannyi feljajdulás és figyelmeztetés arra, amire – a Hatalom újabb bekeményítésére, a kisebbségi magyarság egyre körmönfontabb beolvasztási és bomlasztási kísérletére – lélekben és erkölcsben fel kell készülnünk. Igaz, ezeket a drámákat a cenzúra egy idő után már nem engedte hazai színpadon megszólalni, és 1982-től Sütő András könyvei itthon már nyomtatásban sem jelenhettek meg. Üzeneteik azonban – közvetett utakon – mégis csak eljutottak hozzánk, erősítve hitünket a megmaradásban. És egy olyan írói magatartást példázva, amelynek lényegét így fogalmazta meg Kós Károly az *Anyám könnyű álmot ígér* olvastán: „...ez a könyv egyike azoknak az utóbbi években megjelent (nem sok) írásoknak, melyeknek szerzői végre ráébredtek, hogy minden becsületes kultúrembernek, de elsősorban és mindenképp felett minden igazi művésznak (legyen az író, képzőművész, építész vagy zenész) minden időben, mindenütt a világon és minden körülmények között a Sors által rendeltetett kötelessége – volt, van és lesz – a népe és szülőhazája sorsának vállalása és alkotó életmunkájában népének és megbecsült hagyományainak szellemében való hűségese szolgálata.”

Sütő András írói útját, közéleti állásfoglalásainak sorát ez az *Anyám könnyű álmot ígér* olvastán megfogalmazódott Kós Károly-i elvárás vezette a továbbiakban is. És fél évszázad múltán újraolvassuk a könyvet, nem mehetünk el szótlánul egykori gondjai mellett.

Szórványosodásunk azóta is folytatódik. Megannyi jelét látjuk, érezzük, éljük át naponta, fogyatkozó magyar népességű falvakban, nagyvárosok betonrengetegében. A magyar szó, a magyar iskola már nem éri el őket, mindenféle idegen hatásoktól fenyegetett magyar nyelvüket már Arany János nyelve sem csiszolja, mint a Sütő Andrásé annak idején. Az otthon pedig nem elég magyarságtudatuk fenntartására. És szomorúan kell látnunk, hogy ezeket a változó világ forgatagában magukra maradtakat sokan – olykor az illetékesek is – mintha „leírták” volna. Pedig a felelősség a miénk is, azoké (személyeké vagy intézményeké), akik elmulasztják kinyújtani kezüket a fuldoklók után.

És ott van a másik kérdés: a felnövő nemzedék jövőképeinek elbizonytalanodása. A kollektív kínálta kilátástalan jövő annak idején sokakat kényszerített végleges kilépésre a faluból – épp a jövőt jelentő fiatalságot. S ez a folyamat – az utóbb eltelt harminc év szorongatásai és másfajta csábításai közepette – ma is tart. Pedig a jövőnk olyan lesz, amilyenné a mai iskolába járók alakítják.

Az *Anyám könnyű álmot ígér* tehát, mint Sütő András annyi más műve, ha figyelemmel olvassuk, a mának is szól: nekünk, mai kisebbségi magyaroknak, udvarhelyieknek és Udvarhelyre látogatóknak, akik a Művelődési Ház előtt elhaladva vagy egy előadásra eljőve egy pillanatra megállnak az örökkévalóságba távozott Sütő András e földi mása előtt.

*II. Rákóczi Ferenc lovas szobra – bronz, süttöi mészkő; szerzőtárs: Győrfi Ádám
szobrászművész; Beregszász (Kárpátalja, Ukrajna), 2019*